

mične preosnove, zlasti odjemajoč iz njih ogljikovo kislino. Večino ogljikove kisline vzame kri sabo, pelje je do pljuč, od koder se izdiha. Tako živali vdihavajo kislik in izdihavajo ogljikovo kislino. Ako preneha dihanje, prenehajo te preosnove v človeškem telesu in nastopi smrt, ž njo pa se začno druge kemične preosnove, truplo jame razpadati. Iz povedanega je vidno, da z dihanjem ljudje in živali porabljajo mnogo kislika. To se opaža v sobah, kjer diše več ljudij. Zrak v njih postane tako slab, da jedva dišemo. Zrak, v katerem pa ni več po 17 odstotkov kislika, ni več za dihanje, človek v njem nič več ne more živeti.

Vemo, da bode čitatelj vprašal, kako da ne zmanjka kislika v zraku, ko se ga toliko porabi po dihanji. V več tisočih letih bi se po tem takem že bil moral porabiti ves kislik. Priroda je pa umno preskrbela, da kislika ne zmanjka.

Ogljikovo kislino, katero izdihavajo živali, vsrkavajo skozi listje rastline pri solčni svetlobi in jo hitro razkrojajo in oddajajo iz sebe čisti kislik. Tako skrbe rastline živalim za kislik, živali pa rastlinam z ogljikovo kislino.

Kislik pa tudi pospešuje gorenje. Brez kislika neče goreti. Gorenje je pa namreč le združevanje ogljika, ki se nahaja v organskih stvareh, s kislikom. V zraku, v katerem ni zadosti kislika, ne gori luč. In baš potem dobro spoznamo zrak, je li še dober za dihanje. V zraku, v katerem luč ugasne, ni moč več živeti. Škodljiv je pa tudi zrak, v katerem luč tudi že le slabo gori, kar je običajno v prostorih, v katerih prebiva več ljudij. Ljudje, ki prebivajo v takih sobah so navadno blede, in niso zdravi. Taki prostori polagoma pripravljajo prezgodnjo smrt. Pa tudi v hlevih, kjer je mnogo živine, se zrak tako spridi, da postane ne le ljudem, temveč tudi živalim škodljiv, in je torej treba skrbeti za prevetrovanje.

V samem kisliku pa bi ljudje in živali tudi dolgo ne živeli. Poskusi so pokazali, da so živali, ki so jih deli v čist, seveda umetno napravljen kislik, sprva bile jako vesele, ker so silno lahko dihale. V njih so se pa prehitro vršile kemične preosnove in je vsled tega njih telo se v toliko razkrojilo, da so kmalu poginile. Mnoge stvari, ki na prostem zraku ne marajo goreti, v samem kisliku zgore z najsvetlejšim plamenom.

Neštevilno drugih preosnovanj v prirodi vrši se jedino vsled kislika. Take stvari trohne in gnijejo le, če je dovolj kislika, kislik prouzroča, da železo zarjavi. Rjovenje namreč ni družega, kakor spajanje kislika z železom.

(Dalje sledi.)

Kmetijske raznoterosti.

Kdaj so začeli na Kranjskem krompir saditi? O tem piše g. prof. Vrhovec v „Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko“ sledeče: Da je ta neprecenljivi sadež storil pot z Angleškega na Kranjsko, je trebalo malo da ne 200 let. Da jo je pa sploh storil, se je bilo zahvaliti cesarici Mariji Tereziji. Le-ta je ustanovila na Kranjskem l. 1767. „Kmetijsko

družbo“, ki je prvokrat zborovala 26. oktobra tega leta. Že v tej prvi seji ji je cesarska vlada naročila izdelati pouk, kako najbolje saditi krompir, ali, kakor ga je ona imenovala, „zemeljska jabolka“ ali „podzemeljski kostanj“. Cesarica je celo obljubila, dva cekina darila dati vsakemu, kdor bi v štirih letih, do leta 1771., posadil kak prostorček s krompirjem, če tudi le toliko svetá, kar ga more delavec jeden dan prekopati. Kdor je sadil krompir, si je naklonil lahko celo dvojno darilo, kajti leto poprej je dala cesarica razglasiti: Kdor obdela kak pust, ali pa zboljša kak malo rodoviten kraj, bo prost 12 let vsega davka. Seveda gozdov sekati ni bilo dovoljeno. A na Kranjskem cesarica ni dosti opravila s priporočevanjem krompirja. Iz nova se je lotil te stvari cesar Jožef II. Leta 1788. je razposlal po vsem Kranjskem poziv do deželnih in mestnih gosposk, da naj priporočajo sajenje krompirja. Ta oklic je obetal ravno tako cesarsko darilo, kakor oni Marije Terezije; namreč po dva cekina; toda sedaj že samo za dve leti. Čez dve leti, pravi oglas, takih daril ne bo treba, ker bo med tem vsak kmet že sam spoznal krompirjevo korist in ga sadil. „Saj je vendar krompir najboljši nadomestnik za žito v tacihi letih, ko žito ne obrodi. Po Nemškem ga sade že splošno, in tudi na Češkem ima že več 100.000 ljudij velike koristi od njega, bodi si da pitajo ž njim govedo ali perutnino, bodi si da delajo iz njega žganje, skrob (Stärke) in puder, da ga mešajo med kruh in ga rabijo pri raznih kuhah in pekah.“ — Iz vsega tega se vidi, da se tekom več kot 20 let krompir ni mogel prikupiti Kranjcem. In tudi tedaj se n. pr. ljubljanski magistrat, kateremu je bil poslal cesar tak oklic, še nikakor ni mogel ogreti za ta novi sadež. V svojem poročilu o tej stvari je kar naravnost odsvetoval sajenje krompirja. Dejal je, da ni upati, da ga bo kdo nasadil, ker ljudje okoli Ljubljane pridelujejo le žito, da zemlja ni zanj, in da kmetu vsak drugi sadež na tisti njivi vrže veliko več. A dolgo se pa tudi na Kranjskem niso mogli več ustavljati krompirju. V francoskih časih, torej v početku tega stoletja, je bil krompir že obče znan sadež na Kranjskem.

Poučni in zabavni del.

Deset let v Ameriki.

(Iz osebnih spominov Rusa P. Tverskega.)

(Dalje.)

II.

Več načinov je za ceno in hitro privažanje hlo-dov; na jugu največ rabijo dvokolesni voz s kolesi tudi po 8 do 10 čevljev v premeru, in les nakladajo s pomočjo dolgih vodov, škrbcev in vratil. Vse je tako ugodno pripravljeno, da jeden sam človek more pripraviti največji bruno k zavodu. Jaz sem navadno imel po 4, tudi 6 do 8 mul z jednim človekom za dvo-kolesni voz in s takim vozom pripeljalo se je po 20 do 40 brun na dan po 3 do 4 čevlje debelih in do 60 čev-ljev dolgih. Po gorah rabijo vole brez vsacega voza, temveč z železnimi kaveljni, verigami oklenejo drevo in ga vlečejo z voli kar po tleh k zavodu. Topol, zlasti pa oreh in češnja rasto samo po strmih rebrih in privažanje teh vrst prouzroča največ stroškov, kajti ni le drago in težavno, temveč tudi nevarno, kajti večkrat se drevo zdrči in ubije ne le vole, temveč tudi priganjača, le z veliko negotovostjo in veliko zgubo dela in časa more se računati na dostavko tacega